

OSMANLI KAYNAKLARINDA ZAZA SÜVEYDİ EMİRLİĞİ (1515-1853)

Doç. Dr.Ercan ÇAĞLAYAN

Muş Alparslan Üniversitesi -İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/ Turkey

ÖZET:

Bilindiği üzere, Kürdistan'daki Kürt beylikleri önce Safevilere, daha sonra ise Osmanlılara bağlı olarak uzun yüzyıllar boyunca yarı-bağımsız [ber-vech-i serbestiyet] bir pozisyonda hüküm sürmüştür. Daha doğrudan bir ifadeyle, 1515 yılında Osmanlı'ya bağlanan yirmi dört Kürt beyi, 19. yüzyılın ortalarına kadar yarı-bağımsız bir biçimde idare olunmuştur. Osmanlı idari sistemi ve literatüründe Zazalar Kürt beylikleri içerisinde yer almaktadır. Osmanlı'ya bağlı yarı-bağımsız Kürt mirliklerinden *Süveydi Emirliği*; Genc, Çapakçur ve Hançuk beyleri; *Mirdasi Emirliği*; Palu, Eğil ve Çermik beyleri ve *Çemişgezek (Pir Hüseyin Bey oğulları) Emirliği* ise Mazgird, Pertek ve Sağman beyleri olarak üç beylik halinde hüküm sürmüş Zaza beylikleri idi. Bahse konu üç emirliğin ve üç emirliğe bağlı dokuz beyliğin hüküm sürdüğü coğrafyada nüfusun ekseri ve yönetici sınıfı Zazalardan müteşekkildi. Osmanlı hâkimiyetindeki Zazaların mühim bir kısmı Çemişgezek, Mirdasi ve Süveydi emirlikleri sınırları içerisinde yer alıyordu. Bu çalışmada, Osmanlı'ya bağlı yirmi dört Kürt beyliği içerisinde yer alan Zaza Süveydi Emirliği müstakil olarak ele alınacak; söz konusu mirliğin kökeni, hüküm sürdüğü coğrafya ve 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar (1515-1853) olan siyasi tarihi hakkında kaynaklara dayalı detaylı bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kürt Beyleri, Yurtluk-Ocaklık Sancaklar, Hükümet Sancaklar ve Zaza Süveydi Emirliği.

Giriş:

Bilindiği üzere, Kürdistan'daki Kürt beylikleri önce Safevilere, daha sonra ise Osmanlılara bağlı olarak uzun yüzyıllar boyunca yarı-bağımsız [ber-vech-i serbestiyet] bir pozisyonda hüküm sürmüştür. 1514 yılında vukua gelen Çaldıran Savaşından sonra 1515'te Diyarbakır'ın Osmanlılar tarafından "fethedilmesiyle" birlikte Diyarbakır, Osmanlılar tarafından yeni bir eyalet olarak tanzim edildi. Osmanlı sultanı I. Selim (Yavuz Sultan Selim), ekseriyetle Kürt nüfusun meskûn olduğu bölgedeki yirmi dört¹ Kürt beyinin hâkim olduğu bölgeyi Safevilerin hâkimiyetinden kurtarmak üzere Çaldıran seferinde beraberinde bulunan İdris-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmed Paşa'yı görevlendirdi.² Hususen İdris-i Bitlisi'nin talimatlarıyla bölgedeki yirmi dört Kürt beyi Osmanlı'ya bağlandı.³ Kürt beylerinin hâkimiyetindeki coğrafyanın Osmanlı egemenliğine geçmesinde en büyük rolü yöredeki Kürt beyleri ve emirleri ile onlara bağlı aşiret kuvvetleri oynadı.⁴ İdris-i Bitlisi ve Bıyıklı Mehmed Paşa ile Kürt beylerinin bölgenin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasındaki bu tavırlarının bir neticesi olarak I. Selim, her iki idareciye hil'at, bahşiş ve kılıç hediye etti. Ayrıca I. Selim, Kürt beyleri için yirmi beş yük akçe, beş yüz hil'at hediye ederek bölgedeki on yedi sancağı mahalli beylerin idaresine bıraktı.⁵ Djene Bajalan'ın da vurguladığı üzere bu istimalet siyasetiyle, Kürt beylerine sadakatleri karşılığında belli bir otonomi sağlayan

Osmanlı idaresi, 1517'den itibaren Kürdistan'ın neredeyse üçte ikisi kadarını kontrol ederek bölgede hâkim bir durum tesis etti.⁶

Yirmi dört Kürt beyi 1515 yılında Osmanlı'ya bağlanarak 19. yüzyılın ortalarına, yani Tanzimat dönemine kadar yarı-bağımsız bir şekilde varlıklarını sürdürmüştür. Osmanlı'ya bağlı yarı-bağımsız Kürt mirliklerinden *Süveydi Emirliği*; Genc, Çapakçur ve Hançuk beyleri; *Mirdasi Emirliği*; Palu, Eğil ve Çermik beyleri ve *Çemişgezek (Pir Hüseyin Bey oğulları) Emirliği* ise Mazgird, Pertek ve Sağman beyleri olarak üç beylik halinde hüküm sürmüş Zaza beylikleri idi.⁷ Bahse konu üç emirliğin ve üç emirliğe bağlı dokuz beyliğin hüküm sürdüğü coğrafyada nüfusun ekseri ve yönetici sınıfı Zazalardan müteşekkildi. Osmanlı hâkimiyetindeki Zazaların mühim bir kısmı Çemişgezek, Mirdasi ve Süveydi emirlikleri sınırları içerisinde kalırken; Safevî hâkimiyetindeki Zazalar veyahut Dunbuliler ise İran coğrafyasındaki *Hoy Dunbulî Emirliği* sınırları içerisinde yer alan Hoy, Salmas, Sökmenabad ve Oşni gibi yerleşim birimlerinde meskundu.⁸

Çalışmanın başında şunu açık bir biçimde ifade etmek gerekir: Osmanlı kayıtlarında ve literatüründe Zazalar/Dunbuliler, "Ekrad-ı Zaza", "Zaza-i Ekrad", "Dünbül-i Ekrad", "Cemaat-ı Ekrad-ı Dumili", "Cemaat-ı Ekrad-ı Dısimlü" vb. isimlendirmelerle bir Kürt aşireti/topluluğu olarak adlandırılmakta ve Osmanlı idari sistemi ile literatüründe Zazalar Kürt beylikleri içerisinde yer almaktadır.⁹ Bu çalışmadan murad edilen ise hüküm sürdüğü coğrafyada nüfusun ekseri ve yöneticileri Zaza olan ve Kürt emirlikleri içerisinde yer alan Zaza Süveydi Emirliğini müstakil olarak ele almak; söz konusu mirliğin kökeni, hüküm sürdüğü coğrafya ve 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar (1515-1853) olan siyasi tarihi hakkında kaynaklara dayalı detaylı bilgi vermektir.

Osmanlı İdari Sisteminde Kürt Mirlikleri

Kürt beylerinin hüküm sürdüğü bölgenin ¹⁰ Osmanlı'ya istimalet yoluyla iltihakından kısa bir süre sonra Osmanlı Hükümeti, bölgede idari taksimat yaptı. Ancak bu idari taksimat Osmanlı'nın diğer sancaklarına nazaran bazı farklılıklar arz ediyordu. Bilindiği üzere, Osmanlı yönetimi tarihsel süreçte imparatorluk içerisinde coğrafi, ekonomik, sosyal ve etnik yapıya göre değişen farklı yönetim modelleri uygulamıştır.¹¹ Kürt beylerinin hâkimiyetindeki bölgelerdeki sancakların farklı statüye sahip olmalarında bölgenin fiziki yapısı, aşiretlerin nüfusu ve dağılımı, Osmanlı öncesi idari, siyasi ve içtimai durumu önemli rol oynamıştır. Klasik Osmanlı döneminde bölgedeki sancaklar, klasik Osmanlı sancakları, Ekrad [yurtluk-ocaklık] sancaklar¹² ve hükümet sancaklar¹³ olmak üzere üç ayrı statüde bir idari teşkilatlanmaya tabi tutuldu.¹⁴ Başka bir deyişle, klasik dönem Osmanlı idari taksimatında Kürt bölgelerindeki sancaklar genel olarak yurtluk-ocaklık ve hükümet statüsünde idare olunmakla birlikte bölgedeki bazı sancaklar klasik Osmanlı sancakları statüsünde idare ediliyordu. Nitekim Zazaların ekseriyetle yaşadığı Kürdistan veyahut Diyarbekir eyaletlerine bağlı sancakların büyük çoğunluğu yurtluk-ocaklık [Ekrad Sancakları] ve hükümet tarzında idare edilirken; geriye kalan kısmı klasik Osmanlı sancakları statüsünde idare ediliyordu. Pek tabii olarak sancakların durumu statik olmayıp dönemsel olarak değişebiliyordu. Osmanlı idari sisteminde yurtluk-ocaklık sancakları ile hükümet sancaklara "Emirlik" de denmekteydi.¹⁵

Kürt beldelerinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle birlikte bölgedeki ilk idari taksimat I. Selim döneminde yapıldı. Bu bağlamda 1515 yılında Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbekir beylerbeyi olarak atanmasıyla Diyarbekir Eyaleti teşekkül etti. I. Selim döneminde yapılan idari taksimatta Diyarbekir Eyaleti geniş bir coğrafyayı kapsadığından

eyalettteki sancak sayısı da oldukça fazlaydı. Daha sonraki yıllarda Erzurum, Van ve Rakka eyaletlerinin teşekkül etmesiyle Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı sancakların sayısında bir azalma olmuştur. 1515 yılında yapılan ilk idari taksimatta Diyarbekir Eyaleti'nde Amid, Atak, Aşiret ve Ulus, Berdinç, Bidlis, Birecik, Cere, Cizre, Çapakçur, Çemizgezek, Çermik, Fusul, Ruha, İsbir, Süleymaniye, Eğil, Genç, Harput, Hançuk, Heytan, Hazzo, Hizan, Hısn-ı Keyfa, Palu, Sason, Kiği, Musul, Ergani, Siverek, Sincar, Kemah, Arapgir, Bayburt ve Posadi sancakları yer alıyordu.¹⁶

I. Selim'den sonra bölgedeki ikinci idari taksimat I. Süleyman (Kanuni Sultan Süleyman) döneminde gerçekleştirildi. H.928/M.1522 yılında I. Süleyman döneminde Diyarbekir Eyaleti teşkilat-ı mülkiye itibariyle iki kısma ayrıldı. Birinci kısım "Elviye-i Mîr-i Mîran-ı Vilayet-i Diyarbekir" başlığı altında merkezden idare edilen on yedi sancağı kapsarken, ikinci kısım sancaklar ise "Vilayat-ı Kürdistan" başlığı altında yurtluk-ocaklık ve hükümet tarzında idare edilen on altı sancağı kapsıyordu. I. Süleyman döneminde Kürdistan ve Diyarbekir eyaletlerine bağlı sancaklardan Atak, Çapakçur, Çermik, Kulp, Mihrani, Pertek, Sağman ve Tercil sancakları yurtluk-ocaklık sancaklar statüsündeyken; Cizre, Eğil, Genç, Hazzo ve Palu sancakları ise hükümet sancaklar statüsünde idi.¹⁷

16. yüzyılda Kürt beylerinin hüküm sürdüğü bölgeyle ilgili yapılan diğer mühim idari değişiklik 982/1574 yılında III. Murad döneminde gerçekleşti. Yapılan yeni idari değişiklikle Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı sancak sayıları otuz üçten yirmi dörde düşürüldü. Bu yeni idari düzenlemeyle Diyarbekir Eyaleti on dokuz sancak ve beş hükümetten oluşuyordu. Diyarbekir Eyaleti'nde yer alan on bir sancak klasik Osmanlı sancağı olarak adlandırılan ve beyleri merkezi hükümet tarafından atanan sancaklardı. Bu sancaklar Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hasankeyf, Si'ird, Çemişgezek, Meyyafarikin, Habur ve Sincar sancaklarıydı. Diyarbekir Eyaleti'nde geriye kalan diğer sekiz sancak olan Sağman, Kulp, Mihrani, Tercil, Atak, Pertek, Çapakçur ve Çermik sancakları ise Kürt beylerinin hizmet ve itaatlerine karşılık yurtluk-ocaklık şeklinde idare edilen sancaklardı. III. Murad döneminde bölgedeki hükümet sancaklar ise şunlardı: Hükümet-i Eğil, Hükümet-i Genç, Hükümet-i Palu, Hükümet-i Hazzo [Kozluk] ve Hükümet-i Cezire [Cizre]'dir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus yurtluk-ocaklık ile hükümet sancaklar içerisinde yer alan Eğil, Genç, Palu, Atak, Çapakçur, Çermik, Kulp ve Pertek sancaklarının nüfus çoğunluğunun Zazalardan oluşuyor olmasıydı.¹⁸ Ayrıca klasik dönem Osmanlı idari sistemi içerisinde yer alan hükümet sancaklardan Cizre ve Hazzo sancakları hariç Eğil, Genç ve Palu sancaklarının nüfusunun ekserinin de Zazalardan oluştuğunu not etmek gerekir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Kürt beylerinin hâkim oldukları sancaklarda yönetsel manada nüfuz ve imtiyazları korunmuş olmasının yanı sıra Osmanlı literatüründe Kürtlerin nüfus olarak yoğun oldukları bölgelere, *Bilad-ı Ekrad/Kürt Beldeleri*, *Ekrad Sancakları* veya coğrafi ve idari bir terim olarak *Kürdistan Eyaleti Sancakları* denilmiştir. Kürtlerin yoğun yaşadıkları yerlerde tesis edilen hükümet sancakların Osmanlı belgelerinde *mefruzü'l-kalem ve maktu'ü'l-kadem* [sayım yapılmayan ve müdahale edilmeyen] biçiminde tabir edilmesi söz konusu imtiyazın en mühim delilidir.¹⁹ Yeri gelmişken şunu da hatırlatmakta fayda var: Kürt emirlikleri arasında en bağımsız olanları Genc ve Cizre sancaklarıydı. Bu sancakların sürsat vergisinden²⁰ muaf olmaları bunun açık bir deliliydi.²¹ Emirliklerin statüsü gibi, kadıların statüsü de farklılık arz etmekteydi. Cizre ve Genc kadıları günlük 300 akçe maaş alırken, Palu ve Hazzo kadıları ise günlük 150 akçe maaşla, bir derece aşağıdaki

statü grubuna mensuptular. Bu da emirliklerin siyasi statülerindeki ve büyüklüklerindeki farkları yansıtmaktaydı.²²

Araştırmacıların da dikkat çektiği üzere, yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklar, imparatorluğun taşra idari düzeninin temelini teşkil eden tımar sisteminin bir parçası olmakla birlikte, pratikte üç noktada farklı bir durum söz konusuydu. Birincisi, her iki sancak türünde de idareci tayinleri “mahalli beyler” veya “aşiret liderleri” içinden yapılmakta; ölüm veya başka nedenlerle bir değişim söz konusu olduğunda yine yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklardaki bey ailelerinden birisi seçilerek “aile yönetimi” devam ettirilmekteydi. İkincisi hükümet sancakların hâkimlerine ve ailesine tevcih edilen arazilerde tahrir yapılmamaktaydı. Pek tabii olarak, hükümet sancaklarda tahrir yapılmaması sancakbeyinin veya hâkimin bölgesindeki vergileri kendi adına toplaması ve kısmen merkezi bürokrasinin dışında kalması demekti. Üçüncü ve son farklılık ise hükümet sancaklarda “kul taifesi” denilen yeniçeri garnizonlarının bulunmamasıydı. Bu da yurtluk-ocaklık sancakların kısmi bir idari serbestiyete; hükümet sancakların ise diğer sancaklara nispetle hem idari hem de mali serbestiyete sahip olduğunu göstermektedir.²³ Elbette, hükümet sancakların resmiyette ve pratikte sahip olduğu idari ve mali “serbestiyet”in, dönemin belgelerinde geçtiği şekliyle, “ber-vech-i serbestiyet”in, bugünkü manada muhtariyete/özerkliğe tekabül ettiği de²⁴ göz ardı edilmemelidir.

Bu bilgilerden hareketle, bölgenin Osmanlı’ya bağlanmasından sonra yapılan idari düzenlemelerde, İran’daki Hoy Dunbulî Emirliğinin hüküm sürdüğü bölgeler hariç, Zaza nüfusunun ekseriyetle Diyarbekir Eyaleti’ne bağlı sancaklar içerisinde yer aldığı görülmektedir. Osmanlı kayıtları, Diyarbekir Eyaleti’ne bağlı sancakların ekseriyetle yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklar tarzında idare olunmakla birlikte az bir kısmının da klasik Osmanlı sancakları statüsünde merkezden idare edildiklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Zaza nüfusunun yoğun yaşadığı yerlerin birçoğunun yurtluk-ocaklık ve hükümet tarzında idare edilen sancaklar olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Diyarbekir Eyaleti’ne bağlı ve nüfusunun önemli bir kısmını Zazaların oluşturduğu Çemişgezek, Harput, Ergani ve Siverek sancaklarının ise ekseriyetle merkezden tayinler yapılarak idare olundukları müşahade edilmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Zazaların meskûn olduğu Kürdistan coğrafyası 1515 yılında yirmi dört Kürt beyinin Osmanlı’ya iltihak etmesiyle birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. I. Selim, I. Süleyman ve III. Murad dönemlerinde yapılan idari teşkilatlanmada Zazaların meskûn olduğu sancaklar, “Elviye-i Mîr-i Mîran-ı Vilayet-i Diyarbekir” ve “Vilayat-ı Kürdistan’a bağlı olarak “yurtluk”, “ocaklık” ve “hükümet” tarzında idare edilmiştir. Zazaların yaşadığı bölgedeki sancaklardan Atak, Çapakçur, Çemişgezek, Çermik, Kulp, Pertek ve Siverek sancakları “yurtluk ve ocaklık” tarzında; Cizre, Eğil, Genc, Hazzo [Kozluk], Oşni ve Palu sancakları ise “hükümet” tarzında idare ediliyordu. Cizre ve Hazzo hariç, diğer dört “hükümet” sancağın tamamında Zaza nüfusu ekseriyeti oluşturmaktaydı. Osmanlı kayıtları, sözü edilen yerleşim birimleri dışında Zazaların Hoy, Salmas, Urmiye, Revan, Oşni ve Halep gibi yerleşim birimlerine de iskân edildiklerini ortaya koyuyor. Yine aynı kayıtlar, klasik dönem Osmanlı literatüründe daha ziyade Dunbulî olarak adlandırılan Zazaların Hoy, Salmas, Sökmenabad ve Oşni gibi bölgelerde de uzun süre hüküm sürdüklerini gözler önüne seriyor.²⁵ Elinizdeki çalışmanın konusu olan Süveydi Emirliği; Genc beyleri, Hançuk beyleri ve Çapakçur beyleri olmak üzere üç ayrı beylikten teşekkül etmiş ve bugünkü Bingöl vilayeti sınırları içerisinde yer

alan Çapakçur [Bingöl], Genc, Daraheni [Genç], Meneşkurd [Solhan], Hançuk ile Erzurum'un Hınıs ilçesini içine alacak bir bölgede hüküm sürmüştür.

Osmanlı hâkimiyetindeki Zazalar Çemişgezek, Mirdasi ve Süveydi emirlikleri sınırları içerisinde yer alırken, Safevî hâkimiyetindeki Zazalar ise Hoy Dunbulî Emirliği sınırları içerisinde meskûndu. Çemişgezek Emirliği "Dersim ve Şeyh Hasanlu" aşiretleri tarafından kurulmuş olup Dersim, Sivas, Erzincan ve Kiğı bölgesinde geniş bir coğrafyayı hâkimiyet altına almıştır. Ancak I. Süleyman döneminde emirlik Mazgirt, Pertek ve Sağman adıyla üç emirliğe bölünerek emirliğin sınırları daraltılmıştır. Mirdasi Emirliği, ilk olarak aşiret şeklinde Botan ve Hakkâri'de hüküm sürerken, daha sonra Çermik, Eğil, Palu, Hozat, Mazgirt ve Pertek bölgelerinde hâkimiyet kurmuştur. Yönetim merkezleri Dicle, Eğil, Çermik, Palu ve Bağın olan Mirdasiler Diyarbakır, Elazığ, Dersim, Çapakçur, Muş ve Adıyaman'da geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır.²⁶ Diğer bir Zaza emirliği olan Süveydi Emirliği, günümüzde Bingöl il sınırları içerisinde yer alan Genc, Daraheni [Genç], Çapakçur, Meneşkurd [Solhan] ile Erzurum'un Hınıs ilçesinde hüküm sürmüştür. Süveydi Emirliği, Genc beyleri, Hançuk beyleri ve Çapakçur beyleri olmak üzere üç ayrı beylikten teşekkül etmişti.²⁷ Zaza emirliklerinden Hoy Dunbulî Emirliği ise günümüz İran sınırları içerisinde yer alan Hoy, Salmas, Sökmenabad ve Urmiye ile Osmanlı'nın Doğu sınırındaki Hakkâri bölgelerinde hüküm sürmüştür.²⁸ Dunbulî tarihine odaklanmış kaynakların tamamı, bu aşiretin ilk olarak Eyyübiler döneminde Sökmenabâd ve Hoy gibi stratejik bir coğrafyaya yerleştirildiklerini gösteriyor. Hem Dunbulî kronikleri hem de konuyla alakalı diğer tarihi kaynaklar, Dunbulî Aşireti'nin evvela Yezidi sonrasında da Sünni olduğu hususunda mutabıktır. Bu minvalde Şerefhan, Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi müelliflerin eserlerinde konu hakkında sınırlı da olsa malumat bulunduğunu ve ilgili bölümlerde gerekli referansların verileceğini belirtmeliyim. Son bir nokta olarak, Dunbulîler ile ilgili Farsça el yazması kroniklerin tamamında Dunbulîlerin soyu Bermekilere dayandırılmaktadır. Dolayısıyla yazılı kayıtlarda yer alan bilgilerle, Türkiye'deki Zazalar arasında şifahi olarak aktarılagelen ve kendilerini Zaza-Lek-Dimilî olarak tanımlayanların bilgilerinin paralellik gösterdiğini not etmek gerekir. Tüm bu bilgilerden hareketle, İran'daki Dunbulîlerin Kaçarlar dönemine kadar nispeten Kürt kimliğine sahip oldukları; ancak Safevîlerin son dönemlerinde bilhassa Kaçarların bölgede güçlenmesiyle birlikte hızla Azerileşmeye başladıkları söylenebilir.²⁹

Zaza Süveydi Emirliği

Osmanlı döneminde Zazaların ekseriyetle Diyarbakır, Dersim, Palu, Piran [Dicle], Siverek, Çapakçur [Bingöl], Çemişgezek, Çermik, Eğil, Genc,³⁰ Genç, Kulp, Atak [Lice] ve Pertek gibi imparatorluğun Doğu sınırlarında yer alan vilayet, sancak ve kazalarda meskûn olduğunu belirtmek gerekir. Bu yerleşim birimlerinin dışında Zazalar Sivas'ın doğusunda Koçgiri bölgesinde, Doğu Erzincan, Kuzican, Baykan, Gerger, Mutki, Hınıs ve Tekman gibi yerleşim birimlerinde yoğunluk gösteriyordu. Osmanlı kayıtları, sözü edilen yerleşim birimleri dışında Zazaların Hoy, Salmas, Urmiye, Revan, Oşni ve Halep gibi yerleşim birimlerine de iskân edildiklerini ortaya koyuyor. Yine aynı kayıtlar, klasik dönem Osmanlı literatüründe daha ziyade Dunbulî/Dimilî olarak adlandırılan Zazaların Hoy, Salmas, Sökmenabad ve Oşni gibi bölgelerde de uzun süre hüküm sürdüklerini gözler önüne seriyor.³¹ Biraz daha detaylandırmak gerekirse, Osmanlı döneminde Zazalar yoğun olarak Çapakçur [Bingöl], Genç, Meneşkut [Solhan] ve Göynük [Karlıova]'nın bazı köyleri; Diyarbakır, Çermik, Çüngüş, Kulp, Lice ve Siverek; Elazığ merkez, Palu, Ergani Madeni;

Dersim [Tunceli], Erzincan, Kuzican; Sivas'ın doğusunda bulunan Koçgiri, Karabel, Kangal, Zara, Ulaş, İmranlı, Divriği; Bitlis'in Mutki kazası ile Muş'un Varto kazası; Erzurum'un Hınıs ve Tekman kazaları; Malatya'nın Pütürge, Arapgir ve Gerger kazaları; Siirt'in Baykan kazasının Ziyaret beldesi ile bazı köylerinde yaşamaktaydı. Sözü edilen coğrafya dışında ise Hoy, Salmas, Urmiye, Revan, Oşni ve Halep'te azımsanmayacak bir Zaza nüfusu mevcut idi. Bu yerleşim yerlerinin dışında Dimaşk [Şam]'da Heyyu'l Ekrad [Kürtler Mahallesi]'de da küçük oranda bir Zaza nüfusu yaşamaktaydı.³²

Zazaların diğer bir kısmı miladi on birinci yüzyılın başında Hakkâri ve Sincar bölgesinden göç ederek Diyarbekir'in Piran bölgesine yerleşmişlerdi. Buradaki Zazalar daha sonra Mirdasî Aşireti adıyla anılmış ve Eğil merkezli beyliğin temellerini atmıştır. Emirliğin merkezi olarak Eğil'i seçen beylik bir süre sonra Çermik, Bağın ve Palu'yu da beyliğin sınırlarına dâhil etmiştir. Beyliğin coğrafi sınırlarının genişlemesiyle birlikte Mirdasi Aşireti Palu, Eğil ve Çermik olmak üzere üç ayrı beylik şeklinde hâkimiyetini sürdürmüştür. Böylece Zazalar, Diyarbekir bölgesinin kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan Eğil, Hani, Lice ve Kulp'tan daha kuzeye doğru Palu, Karabegan, Veşin, Bağın, Gövdere, Sivan, Genç, Çapakçur, Solhan, Kiği ile Çemişgezek'in kuzeydoğusunu oluşturan ve daha sonra İç Dersim olarak adlandırılacak Mazgirt, Nazimiye, Ovacık ve Kızırcan-Pülümür bölgesinin genişçe bir kısmını meskûn hale getirmiştir.³³

Süveydi Emirliği, günümüz Bingöl il sınırları içerisinde yer alan Genc [Yenibaşak], Daraheni [Genç], Çapakçur, Meneşkurd [Solhan] ile Erzurum'un Hınıs ilçesinde hüküm sürmüş bir Zaza beyliğidir. Süveydi Mirliği, Genc beyleri, Hançuk beyleri ve Çapakçur beyleri olmak üzere üç ayrı beylikten teşekkül ediyordu.³⁴ Şeref Han'ın Kürt beyliklerinin tarihinin bir panoraması olan *Şerefname* isimli kült eserinde ifade ettiği bir rivayete göre Süveydilerin kökeni, Abbasilerin idareci ailelerinden olan ve Abbasi sarayında vezirlik dâhil birçok üst düzey görev icra eden Bermekilere dayanmaktadır. Yine Şerefhan'a göre Abbasi sultanı Harun Reşid döneminde sarayda yaşanan anlaşmazlık neticesinde Bermekiler Bağdat'tan ayrılarak önce Musul ve Cezire bölgesine, akabinde ise günümüz Bingöl vilayeti sınırları içerisinde yer alan Ginc, Hançuk ve Şeftali Dağı mülhakatına yerleşmişlerdi.³⁵

1515 yılında Kürt beylerinin Osmanlı'ya iltihak etmesiyle birlikte Süveydi Emirliğinin merkezi olan Genc ve çevresi de Osmanlı hâkimiyetine girdi.³⁶ Süveydi Emirliğinin üç merkezinden biri olan Genc, 1515, 1520, 1568-1574, 1609, 1653 yıllarına ait Osmanlı idari taksimatında sürekli olarak Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bulunuyordu.³⁷ Genc, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra yurtluk-ocaklık statüsündeki bir sancak olarak Diyarbekir Beylerbeyliği'ne bağlandı.³⁸ I. Süleyman ve III. Murad dönemlerinde ise Genc sancağı hükümet statüsünde idare ediliyordu.

Bu çalışmanın ana kaynaklarından biri olan Şerefhan, *Şerefname* isimli eserinde Hançuk, Genc ve Çapakçur'da hüküm süren Süveydi Beyleri'ni kronolojik olarak kaleme alarak beylerin dönemleriyle ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Şerefhan dönemine kadar hüküm sürmüş olan Süveydi Beyleri Emir Şahab, Emir Celal bin Mir Şahab, Emir Muhammed, Emir Fahreddin, Emir Hasan, Emir Ebdal bin Mir Muhammed, Emir Sübhan bin Mir Ebdal, Sultan Ahmet bin Mir Ebdal, Maksud bin Sübhan Bey, Murad Bey bin Sultan Ahmed Bey ve Süleyman Bey bin Murad Bey'dir.³⁹ Süveydi Emirliğinin önemli beyliklerinden olan Hançuk beyliği 18. yüzyılın sonlarında Osmanlı yönetimiyle ters düşünce beylik lağv edildi. Süveydi beyliklerinden Genc ve Çapakçur beylikleri ise 19.

yüzyıldaki merkezileşme dönemine dek varlıklarını sürdürdü ve en nihayetinde 1853'te kaymakamlıkla idare edilmeye başlandı.

*Şerefname'*ye göre, Al-i Bermek/Bermekoğulları⁴⁰ soyundan gelen Süveydi Beyleri Genc ve çevresinde uzun bir süre hüküm sürmüşlerdir. Şerephan, Süveydilerin soyu ile ilgili iki rivayetin mevcut olduğunu söyler. Bunlardan birincisine göre Süveydilerin soyu peygamberin sahabelerinden Esved adında birine dayanmakta iken, ikinci rivayete göre ise Süveydilerin menşei Medine yakınlarındaki Süveyda Köyü'ne dayanmaktadır. Şerephan, eserinde Bermekilerin İran'da Belh Eyaleti'nde meskûn olup Mecusi oldukları, soylarının Fars Krallarına dayandığı ve sonradan Müslüman oldukları bilgisine de yer veriyor. Şerephan, Genc'in ahalisinin talihin değişkenliğinden ve toplumsal dönüşümlerden uzak, sakin bir hayat sürdürüklerini not eder.⁴¹

Şerephan, Süveydi Beylerinin Abbasi halifelerinden Harun Reşit zamanında Bağdat'tan göç ederek Kürdistan'da Genc sancağına bağlı Şeftalu Dağı'ndaki Hançuk'a⁴² yerleşerek bu bölgede hâkimiyet kurduklarını söyler. Şerephan, Hançuk'a yerleşen Süveydi beylerinin orayı mülk edinerek orada bir kale yaptıklarını ve daha sonra tedrici olarak topraklarını genişleterek Çapakçur, Meneşkurd,⁴³ Genc, Ağca Kale⁴⁴ gibi yerleşim birimlerinde hüküm sürdüklerini aktarır. Daha sonra Akkoyunlu Uzun Hasan, Çapakçur'u Süveydi emirliğinin topraklarına katarak emirliğin sınırlarını genişletmiştir. Hançuk'taki Süveydi emiri, Çapakçur, Genc ve Ağcakale'yi bir Kürt Kızılbaş aşireti olan Pazukilerden geri almıştı. Bir kuşak sonra Çapakçur, Süveydilerin doğrudan kontrolü altına girmiştir.⁴⁵

*Şerefname'*nin kaydına göre Süveydilerin Hançuk'taki hâkimiyeti Mir Şehab ile başlar. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Emir Celal, Süveydi emirliğinin başına geçti ve beyliği uzun süre idare etti. Emir Celal'in de ölümünden sonra emirliğin başına oğlu Emir Muhammed geçti. Emir Muhammed'den sonra yerine oğlu Emir Fahreddin geçerek beyliği "adaleti ve dürüstlüğüyle" idare etti. Şerephan'a göre Süveydi beyliğinin en parlak dönemlerinden biri Emir Fahreddin dönemidir. Bu dönemde beylik merkezinde büyük bir kalkınma gerçekleşmiş, imar faaliyetleri yaygınlaştırılmış ve "adalet bayrakları" beyliğin her tarafında dalgalanmaya başlamıştır. Emir Fahreddin'in vefat etmesi üzerine yerine Emir Hasan geçti. Şerephan, Emir Hasan'ı, "ölçsüz, gaddar ve kan dökücü" bir yönetici olarak tanıtır ve Emir Hasan'ın kör olmasından dolayı Süveydilerin başına "güçlü ve becerikli" Emir Fahreddin'in geçtiğini kaydeder. Ancak Emir Fahreddin'in yöneticiliğine kardeşi Mir Muhammed karşı çıkar ve Mir Muhammed Diyarbekir'de Uzun Hasan'ın himayesine girer. Uzun Hasan, Hançuk ve Çapakçur'u Mir Muhammed'e vererek onu oraya emir olarak atar. Bunun üzerine Mir Muhammed ile kardeşi Mir Fahreddin arasında uzun bir silahlı çatışma başlar ve neticede Mir Muhammed'in öldürülmesiyle sözü edilen topraklar Mir Fahreddin'e kalır.

Mir Fahreddin'in ölmesiyle Süveydi beyliği Mir Muhammed'in oğlu Abdal Bey'e geçer. Emir Abdal zamanında Çapakçur valisi Aykutoğlu'nun komutasındaki Kızılbaşlar, Hançuk'un üzerine yürüdüseler de mağlup olup geri döndüler. Aykutoğlu'nun ağır bir yenilgiye uğramasıyla himayesindeki askerler dağıldı ve halk, valinin tüm mallarını yağma etti. Mir Abdal, bu olaydan birkaç yıl sonra daha hüküm sürdü. Ölümünden sonra beyliğin başına geçen Emir Sübhan [İsfahan Bey], kardeşi Sultan Ahmet'le beraber beyliği idare etti. Kısa bir süre Safevi hâkimiyetinde kalan Genc ve çevresi, Pazukiler tarafından idare edilmekteydi. Sübhan Bey, Genc'i Pazuki Halid Bey'in çocuklarından alarak kendi topraklarına kattı. Çaldıran savaşıdan sonra Sübhan Bey, Çapakçur'u Aykutoğlu'nun

elinden, Ağcakale'yi de Safevi sultanı Şah İsmail adına yöneten Pazuki Mansur Bey'in elinden aldı. Sübhan Bey, Zag ve Meneşkurd nahiyelerini de Kızılbaş Kadir Bey'in elinden alarak sınırlarına dâhil etti. Daha sonra Sübhan Bey ve kardeşi Sultan Ahmet, vilayeti kendi aralarında taksim ederek Çapakçur ve ona bağlı yerler Sübhan Bey'in, Genc ve Hançuk da Sultan Ahmet Bey'in tasarrufuna bırakıldı. İki kardeş Genc ve Çapakçur'u yönetmeye devam ederken aralarında husumet çıktı. Sultan Ahmet'in, kardeşi Sübhan bey'i müteaddit kez Osmanlı hükümdarı Sultan Süleyman'a şikâyet etmesi üzerine, Sübhan Bey'in öldürülmesine dair bir emir çıktı. Bu gelişmeden sonra Çapakçur Kalesi, Osmanlı'nın atadığı bir memur tarafından yönetildi. Sübhan Bey'in öldürülmesinden sonra yönetim Sultan Ahmed'in eline geçti ve Sultan Ahmed elli yıldan fazla bir süre Çapakçur ve Genc beyliklerini idare etti. Aynı dönemde İsfahan Bey de bir süre Çapakçur'u idare ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁶

Sultan Ahmed'in ölümünden sonra Çapakçur beyliğini Davud Bey yürütmeye başladı. Akabinde Davud Bey, Safevilerle yapılan Nahçıvan Seferindeki hizmetinden dolayı Ruha [Urfa] Sancağına tayin edildi.⁴⁷ Davud Bey'den boşalan Çapakçur beyliğine Süveydi beylerinden Sübhan Bey'in oğlu Maksud Bey geçti. Böylelikle Osmanlı emirleri tarafından idare edilen Çapakçur tekrar Süveydi beylerinin idaresine bırakılmış oldu.⁴⁸ Maksud Bey, Nahçıvan seferi sırasında Sultan Süleyman'ın emrinde ve maiyetinde bulunuyordu. Maksud Bey, bu savaş esnasında Nahçıvan'a bağlı Arpaçay mevkiinde Kızılbaş ordusunun baskınına uğradı. Bu çarpışmada büyük bir cesaret örneği sergileyerek Sultan I. Süleyman'ın takdirini kazandı. Bunun üzerine Sultan I. Süleyman, Çapakçur sancağının Maksud Bey'in yönetimine verilmesi ve sancağın irsi olarak onun çocuklarına bırakılması (bikaydı ocaklık) konusunda bir emirname çıkardı. Ancak sonraki yıllarda Maksud Bey, Diyarbekir beylerbeyi İskender Paşa'ya ters düştüğünden İskender Paşa, Çapakçur'u Emir Maksud'dan alıp bir Osmanlı emirine verdi. Şerefhan olayı şöyle anlatır: Çerkez İskender Paşa'nın Diyarbekir genel valisi olduğu dönemde, zatı şahaneye gösterdiği hizmetlerden ve bağlılıktan gurura kapılan Maksud Bey Kürt ulusuna özgü doğuştan gelen cüretle, İskender Paşa'ya karşı gereken saygılı davranmayı ve terbiyeli tavır takınmayı ihmal etti. Paşa da Babilî'ye, Çapakçur nahiyesinin Maksud Bey'in elinden alınarak Osmanlı emirlerinden birine verilmesini önerdi. Maksud Bey, İskender Paşa'nın kendisine düşman olmasının nedenlerini anlatmak için Sultan Süleyman'ın Saadet Kapisına gitti. Yedi yıl İstanbul'da kaldı, fakat İskender Paşa'yı öfkeliendirmekten çekinen vezirler Maksud Bey'in şikâyetlerini Sultan'ın hilafet tahtının ayağına sunmaktan imtina ettiler. Sonunda Maksud Bey veba hastalığına yakalandı ve ilahi merhametin kucağına davet edildi.⁴⁹ Maksud Bey'in İstanbul'da vefat etmesi üzerine İskender Paşa, Ümera-yı Osmaniye'den birisini Çapakçur Sancağına tayin etti. Böylece Çapakçur Sancağı on altı sene "paşa sancağı" olarak merkezi hükümet tarafından idare edildi.⁵⁰

Diyarbekir beylerbeyi İskender Paşa, Çapakçur Sancağındaki bu müdahalelerinin dışında Genc sancağını Sultan Ahmed'in çocukları arasında taksim etti. Emir Muhammed Bey'e Hançuk nahiyesi ile Ağcakale'yi; Emir Murad Bey'e de diğer nahiye ve şehirleri verdi. Ancak Çapakçur, yine Osmanlı emirlerinin idaresine bırakıldı. Bu durum on altı yıl sürdü ve Emir Murad, kendi isteğiyle oğlu Süleyman Bey'in lehine yönetimden feragat etti. Bu olaydan birkaç yıl sonra müteveffa olan Murad Bey'in, Süleyman dışında Ali Han, Ulu Han ve Mustafa adlarında üç çocuğu bulunmaktaydı. Bu gelişmelerden sonra Diyarbekir beylerbeyi Murad Paşa, Çapakçur sancağının ikta-i temlik [mülkiyet] yoluyla

Ali Han Bey'e verilmesi hususunda padişah emirnamesi çıkarttı. Hançuk livası emiri Mir Muhammed Bey ise Hançuk ve Ağcakale'yi iyi yönetememesinden dolayı Serdar Ferhat Paşa, onun sancağını da Süleyman Bey'in sancağına kattı. Bu da, Mir Muhammed ile Süleyman Bey arasında birkaç yıl süren bir ihtilafın yaşanmasına neden oldu. Ancak Muhammed Bey'in ölümüyle birlikte bu çekişme de kendiliğinden son buldu.⁵¹

Şerefhan, Süleyman Bey'in yiğitliği ve cesaretiyle emsalleri arasında mümtaz bir yerinin olduğunu ve Kürdistan emirleri arasında askeri taktik ve Avrupalı sisteme göre süvari manevraları konusunda bilgisiyle temayüz ettiğini söyler. Şerefhan, Süleyman Bey'in sahip olduğu ahlaki mükemmellikten dolayı biraz kendisini beğendiğini de söylemekten imtina etmez. Şerefhan, Süleyman Bey'in, Genc'te uzun bir süre emirlik yaptığını ancak engin zekâsı ve doğal ihtirasının bu mütevazı ve verimsiz yerle tatmin olmadığını ve bu nedenle gidip Meneşkurd [Solhan] adıyla yeni bir şehir kurduğunu söyler. Süleyman Bey, Meneşkurd'u bayındır hale getirerek orada bir cami yaptırdı. *Şerefname*'ye göre Süleyman Bey'in Azerbaycan ve Şirvan'ın fethi sırasında Osmanlı'ya önemli hizmetleri oldu. Bilhassa Pazuki Bey'i Niyaz Bey'in üç bin kişilik bir orduyla Karayazı'ya saldırdığı esnada gösterdiği başarı Süleyman Bey'in, serdar Mustafa Paşa tarafından taltif edilmesine neden oldu. Bu olaydan sonra da Süleyman Bey'in emirliği hala devam ediyordu.⁵²

Osmanlı Sultanı II. Selim dönemine dek Diyarbekir Eyaletine bağlı olan Çapakçur Sancağını 1575 yılında Erzurum Eyaletine bağlandı ve sancakbeyi olarak da Zeynelabidin Bey tayin edildi. Kısa bir müddet Çapakçur'u idare eden Zeynelabidin Bey'in akabinde Çapakçur beyliğine evvela Halid Bey, akabinde ise Mustafa Bey atandı. Bu tarihten sonra Çapakçur Sancağının kimler tarafından ve nasıl yönetildiğine dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Abdullah Demir'in de dikkat çektiği üzere, bu tarihten itibaren, arşiv belgeleri uzun bir süre Çapakçur Sancağının idaresi hakkında sessizliğe bürünmektedir. Çapakçur tarihindeki yaklaşık bir asırlık kayıp halkadan sonra Çapakçur Sancağının idaresiyle ilgili ilk vesika Sultan III. Selim dönemindeki 5 Safer 1214 [9 Temmuz 1799] tarihli vesikadır. Muş Mutasarrıfı Murad Paşa tarafından Sadarete gönderilen söz konusu yazıda, Çapakçur sancağı beylerinden olan Haydar Bey'in halka yaptığı zulüm ve düşmanlıktan dolayı cezalandırılması talep ediliyordu. Bu talep üzerine Divan-ı Hümayun'da Haydar Bey'in görevden alınması karara bağlandı ve Muş Mutasarrıfı görevlendirilerek Çapakçur Bey'i Haydar Bey'in üzerine gönderildi.⁵³ Bu tarihten itibaren Çapakçur Sancağı, bazen mahalli Süveydi beyleri, bazen de merkezden atanan beyler tarafından idare olundu ve bu durum XIX. yüzyılın ortalarına dek devam etti. Tanzimat'la başlayan merkezileşme süreciyle birlikte yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklar lağvedildi ve Çapakçur ile Genc, merkezden gönderilen kaymakamlar tarafından idare olunmaya başlandı.

Toparlamak gerekirse, Süveydi Emirliği; Çapakçur, Genc ve Hançuk'ta Osmanlı merkezi hükümetine bağlı olarak hüküm sürmüştür. Hançuk beyliği Süveydi beylerinden Mir Muhammed Bey tarafından "iyi yönetilemediğinden" XVI. yüzyılın sonlarında Çapakçur Sancağına dâhil edilmiştir. Süveydilerin üç merkezinden diğer ikisi olan Çapakçur ve Genc beyleri ise XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar yurtluk ve ocaklık suretiyle idare edilmiştir. Çapakçur beyliği her ne kadar bazen mahalli Kürt beylerinden alınarak dışarıdan birine tevcih edilmiş ise de ekseriyet itibarıyla Süveydi beyleri tarafından idare edilmiş ve bu durum Tanzimat'tan sonra da bir süre devam etmiştir.⁵⁴ 20 Ocak 1853

tarihinde Meclis-i Vala'ya verilen bir yazının Sadaret'te onaylanmasıyla Çapakçur kazası mutasarrıfı Süleyman ve Savur kazası mutasarrıfı Abdullah beylerin "mahalli hanedan"dan olmaları sebebiyle bir süre daha mezkûr kazalarda mutasarrıf olarak görev yapmaları karara bağlanmıştır.⁵⁵ Açıkçası, Süveydi beylerinden II. Süleyman Bey, merkezi hükümet tarafından Çapakçur'a kaymakam olarak tayin edilmiştir. Uzun bir süre Çapakçur ve çevresini kaymakam olarak idare eden II. Süleyman Bey, bazı nedenlerden dolayı ahali ve merkezi hükümetle ters düşünce önce kaymakamlıktan azledilmiş ve akabinde Harput'a sürgün edilmiştir. Bu tarih, aynı zamanda Süveydi beylerinin hâkimiyetinin sona erdiği bir tarih olmuştur. Bu tarihten sonra Çapakçur, merkezden atanan kaza müdürleri tarafından idare edilmeye başlanmıştır.⁵⁶

Sonuç:

Osmanlı'nın Doğu sınırlarında Zazaların meskûn olduğu ve Bilad-ı Ekrad [Kürt Beldeleri] veyahut Diyarı Kürdistan isimleriyle literatüre giren coğrafya, 1515 yılında yirmi dört Kürt beyinin Osmanlı'ya iltihak etmesiyle birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. I. Selim, I. Süleyman ve III. Murad dönemlerinde yapılan idari teşkilatlanmada Zazaların meskûn olduğu sancaklar, yurtluk-ocaklık sancaklar, hükümet sancaklar ve klasik Osmanlı sancakları tarzında idare ediliyordu. Açıkçası, 16. asır Osmanlı idaresinde Zazaların ekseriyetle yaşadığı Atak [Lice], Çapakçur [Bingöl], Çemişgezek, Çermik, Eğil, Ergani, Genç, Harput, Kulp, Palu, Pertek ve Siverek sancaklarının bir kısmı yurtluk-ocaklık ve hükümet tarzında mahalli beyler tarafından idare edilirken bir kısmı da klasik Osmanlı sancakları tarzında merkezden gönderilen beyler tarafından yönetiliyordu. Biraz detaylandırmak gerekirse, Zaza nüfusunun ekseriyetle meskûn olduğu Eğil, Genc ve Palu sancakları hükümet statüsünde; Atak, Çapakçur, Çermik, Kulp ve Pertek sancakları yurtluk-ocaklık statüsünde; Çemişgezek, Harput, Ergani ve Siverek sancakları ise ekseriyetle merkezden tayinler yapılarak klasik Osmanlı sancakları statüsünde idare ediliyordu. Bu bilgiler esas alındığında klasik dönem Osmanlı idaresinde Zaza mirliklerinin ekseriyetle hükümet ve yurtluk-ocaklık statüsünde otonom bir idari yapıya sahip oldukları görülmektedir. Zaza mirliklerinin bu otonom yapısı XIX. yüzyılın ikinci yarısına dek devam etmiş, Tanzimat döneminde benimsenen merkezileşme politikalarıyla diğer bölgelerdeki mirlikler gibi Zaza mirlikleri de ortadan kaldırılarak merkezden gönderilen yöneticiler tarafından idare olunmuştur.

Kuşku yok ki Osmanlı idari sisteminde birkaç asır boyunca otonom bir biçimde varlığını sürdüren çok sayıda Kürt mirliğinden biri de Zaza Süveydi Emirliği idi. Süveydi Emirliği, günümüz Bingöl il sınırları içerisinde yer alan Çapakçur [Bingöl], Genc [Yenibaşak], Daraheni [Genç] ve Meneşkurd [Solhan] ile Erzurum'un Hınıs ilçesinde hüküm sürmüş bir Zaza beyliğidir. Birincil kaynaklar, Genc beyleri, Hançuk beyleri ve Çapakçur beyleri olmak üzere üç ayrı beylikten teşekkül eden Süveydi Emirliğinin üç asırdan fazla bir süre Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yarı-bağımsız bir biçimde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu gerçeğe birlikte Süveydi Emirliğinin hâkimiyetindeki yerler bazen de merkezden gönderilen beyler tarafından idare olunuyordu. Tanzimat dönemindeki merkezileşme politikalarıyla birlikte Süveydi Emirliğinin egemenliğindeki topraklar da diğer emirliklerde olduğu gibi merkezden atanan vali, kaymakam ve müdürler tarafından idare olunmaya başlanmış ve bu durum mahalli beylerin eski siyasi, idari ve mali muhtariyetlerini kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Pek tabii olarak bu yeni idari sistem, bölgenin etnik, dini, mezhebi, kabilevi ve iktisadi

yapısından dolayı bölgede yeni sorunların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Son olarak, Süveydi Emirliğinin hüküm sürdüğü yerleşim birimlerinde görece çok sayıda cami, mescit, medrese, kale, vakıf ve hayrat inşa ettiği tarihsel kaynaklarca doğrulanmakla birlikte; hem yörenin deprem bölgesi olması hem de yörede tarihi eserlere karşı olan duyarsızlık nedeniyle sözü edilen eserlerin büyük çoğunluğunun günümüze kavuşmadığını, yerlerinde yeller estiğini de tarihsel bir sorumluluk bilinciyle not etmek gerekir.

KAYNAKÇA:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Alanoğlu, Murat, Osmanlı İdârî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017.

____, “Zaza Beylikleri, Şeyhler ve İslam”, Tarih ve Gelecek Dergisi, *Aralık 2019, Cilt 5, Sayı 3*, ss. 792-804.

Bajalan, Djene, “Erken Modern Dönem Etno-Politikası: Şerefhan’ın Şerefname’si ve Kürt Beyleri”, *Toplum ve Kuram*, Sayı: I, Mayıs 2009, ss. 239-249.

Baykara, Tuncer, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı, Ankara 1988.

Bruinessen, Martin Van-Hendrik Boeschoten (Der.), Evliya Çelebi Diyarbakir’de, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Çağlayan, Ercan, Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

____, “Hükümet Merkezinden Perifeleşmiş Bir Köye: Genc Sancağı”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Genç Araştırmacılar Özel Sayısı, Aralık 2010, ss: 36-48.

____, “Osmanlı Belgelerinde Zazalar ve Zazaca Üzerine Notlar”, Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu [13-14 Mayıs 2011], Bingöl Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, ss. 271-290

____, “Zaza Tarihinin Kaynakları [Arap ve Osmanlı Kaynakları]”, Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu [4-6 Mayıs 2012], Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, ss. 286-301.

____, “Zazaların Etnik Kökeni”, Kürtler: Tarih, Toplum, Din, (Ed. Adnan Demircan-Mehmet Akbaş), Nida Yayıncılık, İstanbul 2015, ss. 249-306.

Demir, Abdullah, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun İlhakı”, Köprü Dergisi, Bahar 2007, Sayı: 98, ss. 167–182.

____, “Belgelerle Çapakçur Sancağı (1515-1799)”, I. Bingöl Sempozyumu Bildirileri, (10-11 Haziran 2011), Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, İstanbul 2007, ss. 195-210.

____, “18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı”, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokiyumu, (1-2 Ağustos 2009), Bingöl Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, ss. 27-37.

____, “XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (04-06 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, ss. 105-145.

____, “16. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genç Beyleri”, II. Bingöl Sempozyumu Bildirileri, (25-27 Temmuz 2008), Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014, ss. 209-216.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, IV. Kitap [iki cilt], Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, [Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı], YKY, İstanbul, 1999/2000.

Göyünç, Nejat, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul, 1969.

_____, "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 1991.

Haddank, Karl, Zazalar ve Zaza Dili, çev. Erol Sever, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994.

Halaçoğlu, Yusuf, XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK Yayınları, Ankara 1998.

Han, Şerafeddin, Şerefname: Kürt Ulusunun Tarihi, (Notlar-Açıklamalar: François Bernard Charmoy), çev. Rıza Katı, c. 4, Yaba Yayınları, İstanbul 2010.

Hoca Sadeddin, Tacu't- Tevarih, (Haz. İsmet Parmaksızoglu), Kültür Bakanlığı Yayınları, c. IV, Ankara 1992.

Kılıç, Orhan, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri", <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/257-274.pdf>.

_____, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tesbitler", OTAM, Sayı: 10, 1999, ss. 119-137.

Malmisanj, Kırd, Kırmanc, Dımılı veya Zaza Kürtleri, Deng Yayınları, İstanbul 1996.

Muhammed Macid Merduhi Rûhanî, Meşahir-i Kurd, Ümera ve Hanedanha, c. III, Tahran 1382.

Öz, Mehmet, "Osmanlı İdaresinde Kürtler ve Özerklik: Efsane mi Gerçek mi? (XVI-XVIII. Yüzyıllar)", Türkiye Günlüğü, Sayı: 99, Güz 2009, ss. 154-169.

Özoğlu, Hakan, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.

Pamuk, Bilgehan, "Kürt Beyleri'nden Yavuz'a Davet", Tarih ve Düşünce Dergisi, sayı: 63, Şubat 2006, ss. 14-24.

Tansel, Selahattin, Yavuz Sultan Selim, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.

Turan, Şerafettin, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı", Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı, Ankara 1963, ss. 210-227.

Ünal, Mehmet Ali, "16. Yüzyılda Mazgirt, Pertek ve Sağman Sancakbeyleri-Pir Hüseyin Bey Oğulları", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Ankara 1991, ss. 239-265.

_____, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların İdarî Statüleri", X. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler, (1986), Ankara 1994, ss. 2211-2220.

Yılmazçelik, İbrahim, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)", Osmanlı Ansiklopedisi, c. 6, Ankara 1999, s. 221-237.

Dipnot:

¹ BOA, YEE., 36/67.

² Hoca Sadeddin, Tacu't- Tevarih, (Haz. İsmet Parmaksızoglu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, c. IV. s. 245 vd; Selahattin Tansel, Yavuz Sultan Selim, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 78-81; Martin Van Bruinessen-Hendrik Boeschoten (Der.), Evliya Çelebi Diyarbekir'de, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 43-44.

- ³ Abdullah Demir, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun İlhaki”, *Köprü Dergisi*, Bahar 2007, sayı: 98, s. 167–182; Bilgehan Pamuk, “Kürt Beyleri’nden Yavuz’a Davet”, *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sayı: 63, Şubat 2006, s. 14-24.
- ⁴ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul 1969, s. 18-34; Tansel, *a.g.e.*, s. 81-90.
- ⁵ Hoca Sadettin Efendi, *Tacû’t-Tevarih*, c. IV, s. 270-271.
- ⁶ Djene Bajalan, “Erken Modern Dönem Etno-Politikası: Şerefhan’ın Şerefname’si ve Kürt Beyleri”, *Toplum ve Kuram*, Sayı: I, Mayıs 2009, s. 242.
- ⁷ Her ne kadar literatürde günümüz Dersim bölgesinde hüküm süren Çemişgezek beylerinin Zaza olduğu yönünde iddialar varsa da Mazgird, Pertek ve Sağman beyleri olarak üç beylik halinde hüküm süren Çemişgezek [Pir Hüseyin Bey oğulları] beylerinin soyunun Saltuklulara dayandığı ile ilgili iddiaların da olduğunu kaydetmek gerekir: Çemişgezek hükümdarlarının soyu, kendi iddialarına göre, Abbasi halifelerinin çocuklarından olan Melkiş denilen bir kişiye varır. Diğer bir rivayete göre de Selçuklu saltanatının dallarından birinden olan Emir Salik bin Ali bin Kasım, Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Erzen-i Rum [Erzurum] ve dolaylarının yönetiminde bulunuyordu. Kendisiyle Gürcistan hükümdarları arasında köklü bir düşmanlık vardı ve her zaman savaş oluyordu. Nihayet 556 (1161) yılında iki taraf arasında çarpışmalar oldu ve kendisi ile ordusunun ileri gelenleri Gürcülerin eline esir düştüler. Kız kardeşi Şah-ı Ermen’in karısı olduğu için bu şah Gürcistan’a birçok hediye gönderdi ve kendisini serbest bıraktırmaya muvaffak oldu. Kendisinden sonra da oğlu Melik Muhammed yönetimi aldı. Bunun ölümünden sonra ise beylik Cakdoş’a geçti. Cakdoş’un ölümünden sonra beylik tahtına Muhammed’in oğlu Melik Şah çıktı. Melik Şah bağlı olduğu hükümdardan ayrılıp bağımsızlığa ve tek başına hüküm sürmeğe heves ettiyse de 598 (1202) yılında Selçuklu Süleyman bin Kılıç Arslan tarafından öldürüldü. Erzen-i Rum da o tarihten beri Rum Selçuklularının egemenliğine geçti. Büyük olasılıkla, Çemişgezek beyleri Melik Şah’ın soyundan gelmektedir ve Melik şah sözünün Kürt dilinde Melkiş biçiminde değişmiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla Çemişgezek beylerinin isimleri onların Türklerin soyundan olduklarını kanıtlamaktadır; çünkü bu isimlerin Arap ve Kürt isimleriyle hiçbir benzerliği yoktur. Bkz. Şerafeddin Han, *Şerefname Kürt Ulusunun Tarihi*, (Notlar-Açıklamalar: François Bernard Charmoy), çev. Rıza Katı, c. 4, Yaba Yayınları, İstanbul 2010, s. 9-10. Konu hakkında müstakil bir çalışma yapan Mehmet Ali Ünal da Çemişgezek beylerinin soyunun Saltuklulardan Emir İzzeddin Saltuk’a dayandığını iddia eder. Bkz. Mehmet Ali Ünal, “16. Yüzyılda Mazgirt, Pertek ve Sağman Sancakbeyleri-Pir Hüseyin Bey Oğulları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Ankara 1991, s. 240-242.
- ⁸ Ayrıntılar için bkz. Ercan Çağlayan, “16. Yüzyılda Süveydi ve Hoy Zaza/Dümbeli Emirlikleri”, *Osmanlı Devleti ve Kürtler*, Ed. İbrahim Özcoşar & Shahab Vali, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, ss. 53-75.
- ⁹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ercan Çağlayan, *Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 63-82; Ercan Çağlayan, “Osmanlı Belgelerinde Zazalar ve Zazaca Üzerine Notlar”, *Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu [13-14 Mayıs 2011]*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, s. 271-290; Ercan Çağlayan, “Zaza Tarihinin Kaynakları [Arap ve Osmanlı Kaynakları]”, *Uluslararası Zaza*

- Tarihi ve Kültürü Sempozyumu [4-6 Mayıs 2012]*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 286-301; Ercan Çağlayan, “Zazaların Etnik Kökeni”, *Kürtler: Tarih, Toplum, Din*, (Ed. Adnan Demircan-Mehmet Akbaş), Nida Yayıncılık, İstanbul 2015, ss. 249-306.
- ¹⁰ Osmanlı belgelerinde, matbuatında ve basınında Kürtlerin ve dolayısıyla Zazaların yaşadıkları coğrafya *Kürdistan*, *Kürdistan Eyaleti*, *Diyar-ı Kürdistan*, *Kürdistan Kıtası*, *Kürdistan Mıntıkası*, *Vilayat-ı Kürdistan* ve *Bilad-ı Ekrad* [Kürt beldeleri] gibi isimlerle literatüre geçmiştir. Geç Osmanlı döneminde, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaleme alınan coğrafya ders kitaplarında ise *Kürdistan-ı Osmanî* ve *Kürdistan-ı Acem/İran* olmak üzere iki ayrı Kürdistan kullanımının söz konusu olduğu görülmektedir.
- ¹¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devleti Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s. 170.
- ¹² Yurtluk-Ocaklık Sancaklar: Fetih esnasında bazı beylere hizmet ve itaatleri karşılığında, devamlı olarak sancak ve has şeklinde tevcih edilen sancaklardır. Bunlara “Ekrâd Sancaklar” da denir. Bunlar klasik Osmanlı sancaklarından farklı bir statüye sahiptirler. Zira sancakların idaresi genellikle yöreye eskiden beri hâkim olan nüfuzlu, eski mahallî beyler ve hanedanlara terk edilmiştir. Bu tür sancakların idaresi babadan oğula geçerdi. Devlete ihanet ve itaatsizlik dışında, bu beylerin görevden alınması söz konusu değildi. Seferde Beylerbeyi’nin hizmetine girmekle mükelleftirler ve bu memleketlere merkezden kadı tayin edilirdi. İmtiyazlı sancaklar da diyebileceğimiz bu sancaklarda tahrir yapılmakta, tımar ve zeamet de bulunmaktadır.
- ¹³ Hükümet Sancaklar: Osmanlı klasik dönemi idari taksimatında sancakların yanında “Hükümet” olarak adlandırılan ve idarenin mahalli beylere bırakıldığı ocaklık suretiyle tevcih edilen sancaklar da mevcuttu. Bunlar defterlere Liva yerine Hükümet olarak kaydedilmişti. Hükümet sancakların, kanunla belirlenmiş statüleri, tabii olarak Osmanlı Devleti’ne bağlılıkların ölçüsünde geçerli idi. Diyarbekir, Van ve Bağdat eyaletlerinde rastlanan hükümetlerin ihdas sebebi buradaki mahalli beyler üzerinden bir ölçüde merkezi otoriteyi sağlamaktı. Yurtluk-Ocaklık sancaklardan tek farkı Hükümet olarak adlandırılan yerlerde tahrir yapılmayıydı. Bu nedenle Hükümet Sancaklarda tımar ve zeamet yoktur. Sefer zamanında kendi kuvvetlerini alarak bağlı bulundukları beylerbeyinin emrinde savaşa iştirak ederlerdi. Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet sancaklar ile ilgili olarak bkz. Nejat Göyünç, “Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul, 1991, s. 13–27; Şerafettin Turan, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı”, *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara 1963, s. 210-227; Orhan Kılıç, “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri”, <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/say1/257-274.pdf>; Orhan Kılıç, “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tesbitler”, *OTAM*, Sayı: 10, 1999, s. 119-137.
- ¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Bayram Kodaman, “Osmanlı Devri’nde Doğu Anadolu’nun İdari Durumu”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 1, 1986, s. 13.
- ¹⁵ Hakan Özöğlü, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 77.
- ¹⁶ İbrahim Yılmazçelik, “Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6, Ankara, 1999, s. 221-237.

17

18 Demir, XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı, s. 110-111.

19 Kürt beylerinin Osmanlı'ya iltihakı ve Osmanlı klasik döneminde idare edilmesiyle ilgili olarak ayrıntılı çalışmalar için bkz. Hoca Sadeddin, *Tacu't- Tevarih*, c. IV. s. 245 vd; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 78-81; Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, s. 18-34; Martin Van Bruinessen-Hendrik Boeschoten (Der.), *Evliya Çelebi Diyarbakırda*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 43-44; Abdullah Demir, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun İlhakı" s. 167-182; Bilgehan Pamuk, "Kürt Beyleri'nden Yavuz'a Davet", s. 14-24; Nejat Göyünç, "Yurtluk-Ocaklık Deyimleri Hakkında", s. 13-27; Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara, 1963, s. 210-227; Orhan Kılıç, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri", <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt11/sayi1/257-274.pdf>; Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tesbitler", OTAM, Sayı: 10, 1999, s. 119-137; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devleti Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Isparta, 1999; Nejat Göyünç, "Diyarbakır Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", *İÜEF Tarih Dergisi*, Mart 1969; Mehmet Öz, Osmanlı İdaresinde Kürtler ve Özerklik: Efsane mi Gerçek mi? (XVI-XVIII. Yüzyıllar), *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 99, Güz 2009, ss. 154-169.

20 *Sürsat bedeli*, Osmanlı Devleti'nde savaş gibi olağanüstü durumlarda alınan avarız vergisi çerçevesinde tespit edilen bir fiyat üzerinden ordunun ihtiyacı olan yiyecek ve çeşitli ihtiyaç maddelerinin halk tarafından karşılanmasıdır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 66.

21 Van Bruinessen ve Boeschoten, *a.g.e.*, s. 56.

22 Van Bruinessen ve Boeschoten, *a.g.e.*, s. 59.

23 Murat Alanoğlu, *Osmanlı İdarî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017, s. 346.

24 Konu hakkında müstakil bir çalışma için bkz. M. Ali Ünal, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbakır Eyâletine Tâbi Sancakların İdarî Statüleri", *X. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler*, (1986), Ankara 1994, s. 2211-2220.

25 Detaylı bilgi için bkz. Ercan Çağlayan, "16. Yüzyılda Süveydi ve Hoy Zaza/Dümbeli Emirlikleri", *Osmanlı Devleti ve Kürtler*, (ed. İbrahim Özcoşar & Shahab Vali), Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, ss. 53-75; Abdullah Demir, *a.g.b.*, s. 105-145.

26 Konu hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Nusret Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, Avesta Yayınları, İstanbul 2011; Yunus Emre Gördük, "Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi", OTAM, 35 (2014), ss. 89-120.

27 Zaza beylikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Şerafeddin Han, *Şerefname*, çev. Rıza Katı-Vedî İlmen vd., c. 1-5, Yaba Yayınları, İstanbul 2009/2010; Çağlayan, "16. Yüzyılda Süveydi ve Hoy Zaza/Dümbeli Emirlikleri", ss. 53-75.

28 Hoy Emirliği hakkında ayrıntılı ve müstakil bir çalışma için bkz. Ercan Çağlayan, "16. Yüzyılda Süveydi ve Hoy Zaza/Dümbeli Emirlikleri", *Osmanlı Devleti ve Kürtler*, (ed. İbrahim Özcoşar & Shahab Vali), Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, ss. 53-75.

29 Başçı, *a.g.m.*, s. 96-97.

- ³⁰ Süveydi Emirliğinin üç merkezinden biri olan Genc, bugünkü Genç ilçesi değil, Solhan ilçesinin sınırları içerisinde yer alan ve halk arasında “Ginc” olarak telaffuz edilen yerleşim birimidir. Günümüzde bu yerleşim birimi Ginc, Kale ve Yenibaşak köyleri mülhakatına denk gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ercan Çağlayan, “Hükümet Merkezinden Perifeleşmiş Bir Köye: Genc Sancağı”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Genç Araştırmacılar Özel Sayısı, Aralık 2010, s. 36-48.
- ³¹ Detaylı bilgi için bkz. Abdullah Demir, “XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı”, II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (04-06 Mayıs 2012), Bingöl Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 105-145.
- ³² Kadri Yıldırım, *Kürt Tarihi ve Coğrafyası-1 Rojava*, Şemal Yayınları, İstanbul 2015, s. 58-68.
- ³³ Murat Alanoğlu, “Zaza Beylikleri, Şeyhler ve İslam”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2019, Cilt 5, Sayı 3, ss. 795-796.
- ³⁴ Mez-kûr beylikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdullah Demir, “Belgelerle Çapakçur Sancağı (1515-1799)”, I. *Bingöl Sempozyumu Bildirileri*, (10-11 Haziran 2011), Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 195-210; Abdullah Demir, “18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı”, *Arşiv Vesikalanna Göre Bingöl Kolokyumu*, (1-2 Ağustos 2009), Bingöl Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, s. 27-37; Abdullah Demir, “16. Yüzyılda Safevi ve Osmanlı Döneminde Genç Beyleri”, II. *Bingöl Sempozyumu Bildirileri*, (25-27 Temmuz 2008), Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2014, s. 209-216.
- ³⁵ Bkz. Şerefhan, *a.g.e.*, s. 105; van Bruinessen-Boeschoten, *a.g.e.*, s. 363.
- ³⁶ Hoca Sadettin Efendi, *a.g.e.*, s. 245-261.
- ³⁷ Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988, s. 117.
- ³⁸ Nejat Göyünç, “Diyarbakır Beylerbeyliğinin İlk İdari Taksimatı”, *İÜEF Tarih Dergisi*, Mart 1969, s. 23.
- ³⁹ Şerafeddin Han, *Şerefname*, c. 4, s. 103-113.
- ⁴⁰ İbn-i Hallikan, Bermekilerin Zerazi [Zaza] aşiretine mensup olduğunu ve kendisinin de Bermeki olduğunu söyler. Bkz. Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 196.
- ⁴¹ Bu paragraftan itibaren metinde verilen bilgiler aksi belirtilmedikçe Şerefhan, *a.g.e.*, s. 103-113’ten derlenmiştir.
- ⁴² Şerefhan, bu yerleşim biriminin Genç’e bağlı Şeftalu Dağı’na yakın olduğunu zikretmektedir. Önceleri Genc’in bir parçasıydı, daha sonra Süveydi emirlerinin merkezi haline gelmiştir. Bkz. Şerefhan, *a.g.e.*, s. 105; Bruinessen-Boeschoten, *a.g.e.*, s. 363.
- ⁴³ Meneşkurd: Bugünkü Solhan ilçesi olan yerleşim birimi Süveydilerin hâkimiyetinde bulunuyordu.
- ⁴⁴ Ağcakale: *Şerefname*’de Ağcakale’nin Genc yakınlarında olduğu ve Süveydiler tarafından idare edildiği belirtilmektedir.
- ⁴⁵ Bkz. Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 195-210.
- ⁴⁶ Şerefhan, *a.g.e.*, s. 103-113; Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 201.
- ⁴⁷ Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 201-202.
- ⁴⁸ Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 202.
- ⁴⁹ Şerefhan, *a.g.e.*, s. 103-113.

⁵⁰ Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 203.

⁵¹ Şerefhan, *a.g.e.*, s. 103-113.

⁵² Şerafeddin Han, *Şerefname*, s. 103-113.

⁵³ Demir, *Belgelerle Çapakçur Sancağı*, s. 205-209.

⁵⁴ Abdullah Demir, "18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı", *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, (1-2 Ağustos 2009), Bingöl Belediyesi Yayınları, Ankara 2011, s. 30.

⁵⁵ Demir, *18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı*, s. 30-31.

⁵⁶ Demir, *18 ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı*, s. 32-34, 37.

THE EMIRATES OF ZAZA SUWADI IN OTTOMAN SOURCES (1515-1853)

Abstract:

As it is known, the Kurt principalities in Kurdistan ruled in a semi-independent position for many centuries, depending first on the Safavids and then on the Ottomans. To put it more directly, twenty-four Kurt beys, who were annexed to the Ottoman Empire in 1515, were governed semi-independently until the middle of the 19th century. In the Ottoman administrative system and literature, the Zazas are among the Wolf principalities. The Emirate of Suveyd, one of the semi-independent Kurdish mirliks attached to the Ottoman Empire; Genc, Capakçur and Hanchuk lords; Emirate of Mirdasi; The Emirate of Palu, Eğil and Çermik and Çemişgezek (sons of Pir Hüseyin Bey) were Zaza principalities that ruled as three principalities as Mazgird, Pertek and Sağman principalities. In the geography where the three emirates and nine principalities of the three emirates ruled, the majority of the population and the ruling class consisted of Zazas. A significant part of the Zazas under Ottoman rule were located within the borders of Çemişgezek, Mirdasi and Süveydi emirates. In this study, the Emirate of Zaza Suveydi, which is among the twenty-four Kurt principalities affiliated to the Ottoman Empire, will be discussed independently; Detailed information based on sources will be given about the origin of the mirlik, the geography it ruled and its political history from the 16th century to the 19th century (1515-1853).

Keywords: Ottoman Empire, Wolf Beys, Yurtluk-Ocaklık Sanjaks, Government Sanjaks and Zaza Süveydi Emirate.

MÎRÎNÊN ZAZA SÛWEDÎ DÎ ÇAVKANÎYÊN OSMANÎ DE (1515-1853)

Kurte:

Wek tê zanîn mîrekiyên Kurt li Kurdistanê bi sedsalên nîvserbixwe, pêşî li ser Sefewiyan û piştre jî bi Osmaniyan ve girêdayî bûn. Bi gotineke rasttir, bîst û çar begên Kurt, ku di sala 1515an de bi Împaratoriya Osmanî ve hatibûn girêdan, heta nîveka sedsala 19an bi awayekî nîvserbixwe hatin îdarekirin. Di sîstem û edebiyata îdarî ya osmanî de Zaza di nav mîrekiyên Guran de ne. Mîrlîtiya Suweydê, yek ji mîrlîkên kurd ên nîvserbixwe yê girêdayî Împaratoriya Osmanî ye; Mîrên Genc, Capakçur û Hançuk; Emîrtiya Mirdasî;

Mîrektiya Palu, Egîl û Çermik û Çemişgezek (kurên Pîr Huseyîn Bey) mîrektiyên Zazayan bûn ku weke sê mîrektiyan wek mîrekiyên Mazgird, Pertek û Sagman desthilatdar bûn. Li erdnîgariya ku sê mîrnişîn û neh noh ji sê mîrnişînan desthilatdar bûn, piraniya nifûs û çîna serdest a Zazayan. Beşek girîng a Zazayên di bin desthilatdariya Osmaniyan de di nav sînorên mîrnişînên Çemişgezek, Mirdasî û Sûveydî de bûn. Di vê lêkolînê de, Mîrektiya Zazayên Sûveydî, ku di nav bîst û çar mîrektiyên Kurt ên girêdayî Împaratoriya Osmanî de ye, wê bi awayekî serbixwe bê nîqaşkirin; Agahiyên berfireh ên li gorî çavkaniyan wê li ser koka mirlikê, erdnîgariya serweriya wê û dîroka wê ya siyasî ya ji sedsala 16'an heta sedsala 19'an (1515-1853) bên dayîn.

Peyvên Sereke: *Împaratoriya Osmanî, Mîrên Gur, Sancaqên Yurtluk-Ocaklık, Sancaqên Hikûmetê û Emîrtiya Zaza Sûveydi.*